

Uchwała z dnia 7 października 2008 r., III CZP 80/08

Sędzia SN Marek Sychowicz (przewodniczący)

Sędzia SN Teresa Bielska-Sobkowicz (sprawozdawca)

Sędzia SN Elżbieta Skowrońska-Bocian

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa stowarzyszenia "T.L." z siedzibą w Z.G. przeciwko "B.P.E.T." sp. z o.o. z siedzibą w W. o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 7 października 2008 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Apelacyjny w Warszawie postanowieniem z dnia 21 lutego 2008 r.:

"Czy wynikająca z art. 479⁴³ k.p.c. rozszerzona prawomocność wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, obejmuje także postępowanie w sprawie toczącej się pom.in. stronami – w tym także z powództwa organizacji społecznej działającej na rzecz ochrony interesów konsumentów przeciwko innemu przedsiębiorcy stosującemu takie same lub podobne postanowienia wzorca umownego, jak wpisane, nie będącemu jednak stroną postępowania w sprawie w której zapadł wyrok wpisany do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c. – i skutkuje obowiązkiem odrzucenia pozwu w nowej sprawie?"

podjął uchwałę:

Rozszerzona prawomocność wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone (art. 479⁴³ w związku z art. 365 k.p.c.) nie wyłącza możliwości wytoczenia powództwa przez tego samego lub innego powoda – w tym także przez organizację społeczną działającą na rzecz ochrony interesów konsumentów – przeciwko innemu przedsiębiorcy, niebiorącemu udziału w postępowaniu, w którym zapadł wyrok, stosującemu takie same lub podobne postanowienia wzorca, jak wpisane do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c.

Uzasadnienie

Postanowieniem z dnia 26 października 2007 r. Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów odrzucił z powodu powagi rzeczy osądzonej pozew o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone (art. 199 § 1 pkt 2 w związku z art. 366 i 479⁴³ k.p.c.), uznając, że postanowienia wzorca umowy, których dotyczy pozew, są takie same bądź podobne do uznanych wcześniej za niedozwolone w innym postępowaniu, toczącym się z udziałem innych podmiotów. Wynikająca z art. 479⁴³ k.p.c. rozszerzona skuteczność wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone odnosi się, w ocenie tego Sądu, nie tylko do prawomocności materialnej, a więc mocy wiążącej wyroku (art. 365 § 1 k.p.c.), ale wywołuje także skutki procesowe w postaci powagi rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.), co prowadzi do odrzucenia pozwu. Rozszerzona skuteczność takiego wyroku działa *erga omnes*, obejmując zarówno konsumentów występujących po stronie powodowej, jak i przedsiębiorców występujących po stronie pozwanej, choćby nie brali udziału w poprzednim postępowaniu, a ponadto dotyczy nie tylko tego postanowienia wzorca, co do którego zapadł wyrok, ale także postanowienia każdego innego wzorca umowy, które jest identyczne lub podobne.

Przy rozpoznaniu zażalenia od tego postanowienia Sąd Apelacyjny w Warszawie powziął poważne wątpliwości prawne przedstawione w zagadnieniu prawnym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skutki rozszerzonej mocy wiążącej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone były już przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego, który w uchwale z dnia 19 grudnia 2003 r., III CZP 95/03 (OSNC 2005, nr 2, poz. 25) wskazał, że powaga rzeczy osądzonej takiego wyroku wyłącza – od chwili wpisania tego postanowienia do rejestru (art. 479⁴³ w związku z art. 365 i 479⁴⁵ § 2 k.p.c.) – ponowne wytoczenie powództwa w tym przedmiocie, także przez osobę niebiorącą udziału w sprawie, w której wydano wyrok. W sprawie tej Sąd Najwyższy opowiedział się za akceptowaną przez przeważającą część doktryny koncepcją ujmowania rozszerzonej prawomocności materialnej w łączności z powagą rzeczy osądzonej. W konsekwencji, ponownie wytoczone powództwo, nawet przez osobę niebiorącą udziału w poprzednim postępowaniu, podlega odrzuceniu.

Przytoczona uchwała nie dotyczyła jednak problemu skutków rozszerzonej prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo w odniesieniu do strony pozwanej. Ten problem został podjęty w uchwale z dnia 13 lipca 2006 r., III SZP 3/06 (OSNP 2007, nr 1-2, poz. 35), w której uznano, że skuteczność wobec osób trzecich wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone w ujęciu art. 479⁴³ k.p.c. oznacza, iż skutki tego wyroku rozciągają się nie tylko na przedsiębiorcę, występującego jako pozwany w sprawie, w której wydano wyrok, ale także na każdego innego przedsiębiorcę, wobec czego każdy przedsiębiorca, który zastosuje postanowienie wzorca umowy uznane za niedozwolone, dopuszcza się praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów. Stanowisko to uzasadniono brzmieniem art. 479⁴³ k.p.c. oraz przepisów określających praktyki naruszające zbiorowe interesy konsumentów, a także koniecznością zapewnienia efektywności przepisom prawa krajowego, które implementują rozwiązania prawa wspólnotowego (dyrektywa 93/13 EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich, Dz.Urz. UE 1993 L 95, 29, wydanie specjalne polskie Dz.U. UE sp. 15-2-288 – dalej: "dyrektywa 93/13", oraz dyrektywa 98/27 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 maja 1998 r. o nakazach zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów, Dz.Urz. UE 1999 L 166, 51 ze zm., wydanie specjalne polskie Dz.Urz. UE sp. 15-4-43).

Moc wiążąca wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie wzorca umowy za niedozwolone w innych postępowaniach niż określone w art. 479³⁶-479⁴⁵ k.p.c. pozostaje poza zakresem rozważań w niniejszej sprawie. Należy jednak zwrócić uwagę, że w doktrynie prezentowane jest także inne stanowisko, według którego wyrok uwzględniający powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone obejmuje prawomocnością tylko pozwanego przedsiębiorcę i jego skutki nie rozciągają się na innych przedsiębiorców. Stanowisko takie zakłada, że art. 479⁴³ k.p.c. ustanawia tylko jednostronnie rozszerzoną prawomocność materialną takiego wyroku, tj. „na rzecz” wszelkich osób trzecich, a nie „przeciwko” tym osobom. (...)

Zgodnie z art. 479⁴³ k.p.c., wyrok prawomocny ma skutek wobec osób trzecich od chwili wpisania uznanego za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2. Skoro zatem przepis nie różnicuje, wobec jakich osób trzecich ma skutek, może to oznaczać, że chodzi o wszystkie osoby, a

więc jest skuteczny zarówno „na rzecz” wszystkich osób trzecich, jak i „przeciwko” nim. Przepis ten jest jednak wyjątkiem od zasady przewidzianej w art. 365 § 1 k.p.c., zatem – jak każdy wyjątek – powinien podlegać wykładni zwężającej. Objęcie rozszerzoną prawomocnością wyroku osób, które mogłyby wnieść powództwo przeciw temu samemu przedsiębiorcy o uznanie tego samego postanowienia wzorca za niedozwolone, a więc konsumentów lub reprezentujących ich organizacji itp., jest niewątpliwie trafne. Uwzględnia potrzebę szerokiej ochrony konsumentów, wypełnia cele, o jakich mowa w dyrektywie 93/13, eliminuje potrzebę prowadzenia procesu wtedy, gdy w postępowaniu przeciw temu samemu przedsiębiorcy to samo postanowienie wzorca zostało już prawomocnie uznane za niedozwolone i zostało wpisane do stosownego rejestru.

Wzgląd na ochronę konsumentów nie uzasadnia jednak rozciągnięcia mocy wiążącej takiego wyroku na przedsiębiorców mogących występować po stronie pozwanej. Argumentów na poparcie takiej tezy nie dostarcza dyrektywa 93/13; art. 7 ust. 3, stanowiący, że prawo krajowe powinno stwarzać możliwość skierowania środków kontroli abstrakcyjnej oddzielnie lub łącznie przeciwko kilku sprzedawcom lub dostawcom z tego samego sektora gospodarki lub przeciwko ich stowarzyszeniom, które stosują lub zalecają stosowanie tych samych lub podobnych ogólnych warunków umowy, byłby zbędny przy założeniu, że prawodawca unijny uznał, iż wyrok wydany przeciwko jednemu przedsiębiorcy jest skuteczny także względem innych przedsiębiorców, niebiorących udziału w postępowaniu. (...)

Do pojęcia mocy wiążącej wyroku odnosi się – nie wyjaśniając go jednak – art. 365 § 1 k.p.c., zgodnie z którym orzeczenie prawomocne wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji państwowej, a w wypadkach w ustawie przewidzianych także inne osoby. Przepis art. 479⁴³ k.p.c. dotyczący rozszerzonej mocy wiążącej wyroku nie określa, jakich podmiotów ona dotyczy. Wskazano już, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego uznano, iż dotyczy on z jednej strony konsumentów, a drugiej przedsiębiorców, którzy w innym postępowaniu nie mogą kwestionować wyroku uznającego klauzulę umowną za abuzywną, choćby nie brali udziału w postępowaniu o uznanie postanowień wzorca za niedozwolone.

Powaga rzeczy osądzonej uregulowana jest w art. 366 k.p.c., w myśl którego wyrok prawomocny ma charakter rzeczy osądzonej tylko co do tego, co w związku z

podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a ponadto między tymi samymi stronami. Pozostawiając na uboczu doktrynalny spór, czy prawomocność materialna i powaga rzeczy osądzonej to w istocie dwie strony tego samego zjawiska, czy też są to konstrukcje odmienne i niezależne, trzeba uznać, że pozostają one w łączności. Prawomocny wyrok mający moc wiążącą korzysta z powagi rzeczy osądzonej, a procesowym skutkiem jest nie tylko respektowanie objętej nim kwestii jako przesądzonej w postępowaniu dotyczącym innego roszczenia, co wyklucza prowadzenie w tym zakresie postępowania dowodowego, ale także brak możliwości wytoczenia ponownego powództwa o to samo roszczenie, czego konsekwencją jest odrzucenie pozwu.

Odrzucenie pozwu następuje, jeśli o to samo roszczenie pomiędzy tymi samymi stronami sprawa jest w toku albo została już prawomocnie osądzona. Określenie „o to samo roszczenie” ma związek z zakresem przedmiotowym wyroku. Tej kwestii art. 479⁴³ nie rozstrzyga, można zatem odwoływać się jedynie do reguł ogólnych dotyczących przedmiotowych granic prawomocności materialnej, o których mowa w art. 365 § 1 i art. 366 k.p.c.; konieczne jest więc określenie przedmiotu rozstrzygnięcia i jego podstawy faktycznej. Biorąc pod uwagę, że sąd dokonując kontroli wzorca nie czyni tego *in abstracto*, ale odnosi się do konkretnego postanowienia konkretnego wzorca, uwzględniając przy tym pozostałe postanowienia tego wzorca (art. 385² i 385³ k.c.), należy wykluczyć uznanie, iż moc wiążąca wyroku i powaga rzeczy osądzonej może rozciągać się na podobne lub nawet takie same postanowienia stosowane przez innego przedsiębiorcę w innym wzorcu. Abstrakcyjna kontrola wzorca nie może prowadzić do generalnego wyłączenia danej klauzuli z obrotu, rzeczą sądu bowiem jest rozstrzygnięcie w konkretnej sprawie, dotyczącej określonego postanowienia konkretnego wzorca. Wydany w takiej sprawie wyrok dotyczy zatem postanowienia określonego wzorca, a nie postanowienia w ogóle. Przepis art. 385² k.c. nakazuje ponadto uwzględniać przy ocenie zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami okoliczności zawarcia umowy oraz umowy pozostające w związku z umową obejmującą postanowienie będące przedmiotem oceny. Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia zatem nie musi być tożsama nawet w wypadku oceny tego samego postanowienia tego samego wzorca umownego, stosowanego przez innego przedsiębiorcę. Odrzucenie pozwu z powodu negatywnej przesłanki procesowej w postaci powagi rzeczy osądzonej byłoby zatem wątpliwe.

Uznanie, że rozszerzona prawomocność materialna wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone wyłącza – wobec powagi rzeczy osądzonej – możliwość wytoczenia powództwa przeciw innemu przedsiębiorcy stosującemu takie samo lub podobne postanowienie umowne, a niebiorącemu udziału w postępowaniu w którym zapadł wyrok, budzi ponadto poważne wątpliwości, stanowi bowiem niewątpliwe ograniczenie prawa do obrony i wysłuchania, a tym samym realizacji prawa do sądu (art. 45 Konstytucji). Nie można *a priori* zakładać, że zawsze rozszerzona prawomocność orzeczeń narusza prawo do obrony osób trzecich, niebiorących udziału w poprzednim postępowaniu, w literaturze wskazuje się jednak, iż konieczne jest, aby takie rozwiązanie było odpowiednio uzasadnione przedmiotem lub charakterem postępowania, w którym zapadło dane orzeczenie, lub aby prawo przyznawało takim osobom środki prawne, umożliwiające im obronę ich praw przez udział w postępowaniu (np. jako interwenient uboczny). Charakter postępowania o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone jest szczególny, służy bowiem realizacji interesu publicznego konsumentów, prowadząc do wyeliminowania z obrotu klauzul abuzywnych. Charakter tego postępowania mógłby zatem uzasadniać naruszenie konstytucyjnego prawa do obrony, nie jest to jednak niezbędne do wypełnienia celu dyrektywy 93/13. Interes konsumentów, także interes zbiorowy, jest chroniony wystarczająco dobrze bez naruszania tego prawa, gwarancje procesowe nie są zaś wystarczające, by zapewnić w postępowaniu udział wszystkim zainteresowanym przedsiębiorcom jako interwenienci uboczni.

W konsekwencji należało uznać, że rozszerzona prawomocność wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone (art. 479⁴³ w związku z art. 365 k.p.c.) nie wyłącza możliwości wytoczenia powództwa przez tego samego lub innego powoda – w tym także przez organizację społeczną działającą na rzecz konsumentów – przeciwko innemu przedsiębiorcy, niebiorącemu udziału w postępowaniu, w którym zapadł wyrok, stosującemu takie same lub podobne postanowienia wzorca, jak wpisane do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c.

Wobec tego udzielono odpowiedzi, jak w uchwale (art. 390 § 1 k.p.c.).